

A bélpoklosok kolompja messzire hallatszik

„Mi füstöl ott a sziklás völgyben? Rablótanya-e, vagy bélpoklosok községe?” – kérdezi Bornemissza Gergely az Egri Csillagokban, gyermekkorunk csodás olvasmányában. Joggal feltételezte ezt, hiszen Erdély közepén jártak, és abban az időben a keletről jött fertőzések - melynek egyike a keresztes hadak terjesztette lepra volt – Erdélyben is nagy pusztítást okoztak. 1498-ban például Brassóban nagyobb számú lepraeset fordult elő, ekkor a város több helyiségből álló ispotályt emelt a leprabetegségek számára. A többi erdélyi városban is egymás után állítottak fel lepraházakat, így Besztercén, Nagyszebenben, Kolozsváron, Barcarozsnyóban és Segesváron. De leprázumok nyíltak a felvidéki városokban is: Bártfán, Lőcsén, Eperjesen is. Erdély és Dél-Magyarország nem csak a kereskedelem, de az állandó, keletről jövő hadseregek háborús felvonulási területei miatt voltak kitéve a keresztülhurcolt járványoknak.

Lepratelep Tichilestiben Románia. Mára (2018) csak 10 lakója maradt, a húsz évvel ezelőtti 39-cel szemben. (Vlad Stoicescu felvétele) (1)

A magyar bélpoklos kifejezés egyébként alighanem a bőrpoklos kifejezés eltorzított, hasonult változata lehetett, a pokol az utótagban külön is jelölhetett fekélyes betegségeket^a. Maga a lepra szó valószínűleg a görög „λέπος (lépos) – bőr” szóból, illetve a „λεπερός (leperós) – pikkelyes ember” szóból származhat. A görög szó pedig az alexandriai tudósok alkotása a héber „cáraát” szó nyomán. A leprás betegség eredete homályba vész, mert szinte minden trópusi járványos betegség

^a Magyar etimológiai szótár,

bőrtünetekkel jár, így az ó-egyiptomi múmiák (i.e. 1200 körül) és edényeiken található ábrázolások nem adnak meggyőző bizonyítékot.

Mégis, a lepra lefolyása a gyulladás legkisebb kilátása nélkül évtizedekig elhúzódott a betegeknél, ezért megjelenése „látványos” és tartós volt, s jóval mélyebben bevészte nyomát az emberiség történeti tudatába, a kultúrtörténet beszédes emlékeibe, mint a pestis. A történeti demográfiai kutatások szerint a pestisjárványok pusztításai komoly mértékben megzavarták az érintett társadalom népesedési folyamatait. A pestis időről-időre megtizedelt, megötödölt egy-egy generációt, sőt helyenként-időközönként egy-egy terület lakosainak akár felét is elragadta. A lepra ezzel szemben – hosszú lappangási ideje és csekély fertőzőképessége miatt – az egészséges társadalom csak egy kis csoportját, bár tömegében nagyszámú embert érintett.

A lepra okozója a *Mycobacterium leprae* nevű baktérium, mely az erek burkába hatol be, a bőrt és bőrkörnyéki idegeket támadja meg. Az enyhébb formájú betegségben a bőr elveszti festékanyagát, fehéres lesz^b. A lepra súlyosabb formája a lepromatózus lepra, mely kiterjedt megvastagodott bőrterületekkel és csomókkal jelentkezik. A nagymértékű idegi károsodás a fájdalomérzet kieséséhez vezet, és így az a beteg végtagjainak, ujjainak az elvesztését eredményezi. A beteg észre nem vett sebei, sérülései vagy fertőzései okozzák azután a csonkolásokat. A beteg arc kifejezése az arcizmok beidegzési zavara, a szemöldök kihullása és az orrporc pusztulása miatt oroszlánszerű lesz, így is hívják: „oroszlánarc”.

A egyértelmű tünetek miatt az emberiség történetében a legelső felismert és azonosított betegség a lepra volt. Már i.e. 1750 körül, Hammurapi törvénykönyve említi, hogy a „leprásokat ki kell rekeszteni a társadalomból”, bár a szót ez irányú tartalmát, melyre a törvénykönyvet vésték, ma erősen vitatják. A betegség értelmezésének problémája elsősorban a betegségek nevének különböző fordításaiban rejlik. A legrégibb csontvázmaradványt, melyből a lepra kórokozóját azonosítani lehetett, Indiában találták, kora az időszámításunk előtti 2000 évre

^b Tuberculoid forma

tehető^c. Ide a szokásos kereskedelmi vagy rabszolgavásári utakon, az arab térségből, illetve Egyiptomból érkezett.

Hammurapi kőbe vésett „törvénykönyve”: az uralkodó ítéleteit tartalmazza ítélkezési mintának. A bevezetőben esik szó a leprának tartható betegségről (Louvre, Párizs tulajdona). (2)

Egyértelműen azonosítható a betegség Mózes könyveiben található utasításokból, melyet a papság számára írt a betegség felismeréséhez és megítéléséhez^d. Elsősorban a betegség diagnosztizálását írja le: „Az Úr ezt mondta Mózesnek és Áronnak: Ha egy embernek a bőrén duzzadás, kiütés vagy fénylő folt keletkezik, bőrleprára lehet gyanakodni”. Vezessék Áronhoz, a főpaphoz, vagy valamelyik fiához, a paphoz. A pap vizsgálja meg a bőr betegségét. Ha a beteg részen a bőr elszíntelenedett, és a beteg bőr alatt üreg képződött, akkor lepra esete forog fenn. A vizsgálat után a pap nyilvánítsa az embert tisztátalannak.” (Leviták könyve, 13.e)

^c Lásd a „Járványok története” című fejezetben.

^d A Mózesi törvényekkel a „Frigyláda titka” című fejezetben foglalkozom. I.e.: 600 körül az Ószövetségben Mózes III. könyve (Leviták könyve) törvényei szabályozzák a lepra diagnosztizálását és a leprabetegekkel szembeni eljárást.

^e 3Mózes13, Károli Gáspár fordítása.

Már a korai kelet-ázsiai, főként a kínai orvosi könyvekben i.e. 400 körül tűnik fel a lepra említése. Két kifejezésük is volt a betegség említésekor: a *dafeng* vagy *efeng*, mely a szél hatásának tudja be a leprás megbetegedést, és a *li* vagy *lai*, mely a bőr kiütéseit jelenti. A késői császárkorban (i.sz. 14. században) az a feltevés, hogy a betegséget a szél terjeszti, lassan eltűnik és a betegség terjedését összefüggésbe hozzák a testi érintkezéssel. Így a terjedés útja már összekeveredik a „kantoni fájdalommassággal”, mely kifejezés a szifiliszt jelentette, és a ragályt a szexuális együttlétnek tulajdonították. A jelenkori Kínában is az egyik nagy egészségügyi probléma a lepra, egy misszionárius becslése szerint 600 lepra-kolónia kb. 240,000 fő leprabeteggel létezik!

Lepratelep a mai Kínában.(Lightbearers org. engedélyével) (3)

Egy i.e. 200 előtti egyiptomi múmián egyértelműen felfedezhetők a leprabetegség miatti csontelváltozások. Úgy tűnik, hogy a betegséget valószínűleg Pompeius katonái hozták be Egyiptomból i.e. 62 körül Európába, mely ezután a kereskedők közvetítésével sajnos, az egész kontinensen elterjedt. Egy nigériai maszk révén a tudósok feltételezik a betegség közép-afrikai jelenlétét is, bár ebben a tekintetben az orvostörténészek véleménye megoszlik.

A Nigériában talált betegség elűzésére szolgáló maszkról, az arc és az orrcsont torzulása miatt, feltételezik, hogy egy leprást ábrázol. (Charles Davis felvétele, National Museum of Health and Medicine, Silver Spring, USA.) (4)

A leprában szenvedők védőszentje Szent Lázár. Ő volt az, aki a Bibliai leírás szerint Jézus halottaiból feltámasztott. Védőszentté való előlépését valószínűleg a szintén Bibliai történetben szereplő leprás Lázárról kapta, mert a két karaktert gyakran összekeverték. *„Vala pedig egy gazdag ember, és öltözik vala bíborba és patyolatba, mindennap dúsan vigadozván: És vala egy Lázár nevű koldus, ki az ő kapuja elé volt vetve, fekélyekkel tele. És kíván vala megelégedni a morzsalékokkal, melyek hullanak vala a gazdagnak asztaláról; de az ebek is eljövén, nyalják vala az ő sebeit. Lőn pedig, hogy meghala a koldus, és vitették az angyaloktól az Ábrahám kebelébe; meghala pedig a gazdag is, és eltemették. És a pokolban felemelé az ő szemeit, kínokban lévén, és látá Ábrahámot távol, és Lázárt annak kebelében. És ő kiáltván, monda: Atyám Ábrahám! könyörülj rajtam, és bocsásd el Lázárt, hogy mártsa az ő ujjának hegyét vízbe, és hűsítse meg az én nyelvemet; mert gyötrettetem e lángban.”* (Lukács 16,19-24, Károli Gáspár fordítása)

Mivel az Újszövetség Jézus legtöbb csodás gyógyítását a leprás emberekkel kapcsolatban írja le, nem csoda, hogy a baj nevezetessé vált a kora középkori társadalmakban, annál is inkább, mert a betegségben szenvedőket könnyen fel lehetett ismerni. Az azonosítást a képzőművészetben a leprás göbökkel tele emberi test szolgáltatta, mintegy kifejezve a „járvány” fogalmát^f.

^f Bővebben a „Csak erős idegzetűeknek” című fejezetben.

Krisztus meggyógyítja a leprást. Mozaik a Monreale-i (Szicília, Olaszország) bazilikában, 12. század. (5)

A leprabetegeket kiűzték a településekről, élelmüket csak koldulással szerezhették meg, de kolomphanggal vagy kereplővel kezükben kellett járniuk, hogy az egészséges emberek messze elkerülhessék őket. Sötét kabátot kapucnival, kesztyűt és furcsa kalapot is kellett hordaniuk azonosításuk végett.

Bélpoklos kereplővel és megkülönböztető öltözetben. Barthélémy l'Anglais könyvének a „Livre des propriétés de choses”-nek egyik illusztrációja, (Franciaország, 15. sz. vége) A kézirat a párizsi Nemzeti Könyvtár tulajdona. (6)

A korai középkorban a leprásokat az emberek, a jog (és az Egyház) gyakorlatilag halottnak tekintette. Nem végrendelkezhettek, nem fogadhattak el örökséget, nem lehettek kezesek. Nyilvánvalóan nem látogathattak közösségi helyeket (pl. kocsmát) és a templom elkerített részébe is csak egy külön ajtón át térhettek be, ha egyáltalán beengedték őket a szentelt térbe.

Lepra ablak (építészeti műszóval hagioszkóp) melyen keresztül a leprások kívülről beláthattak a főoltárra, hogy láthassák az Úrfelmutatást. A színes ablakok csak korunkban lettek beillesztve. (St. Martin templom, Liskeard, Cornwall, Egyesült királyság). (7)

Német- és Franciaországban például valóságos temetést rendeztek a leprás személynek: halotti misét mondtak érte. Néhány helyen egy szimbolikus sírba kellett feküdnie, és annak jeleként, hogy meghalt, földet szórtak lábára, és egy fakeresztet állítottak fel a háza előtt. Ezután ellátták a koldulás eszközeivel és a leprásruházat kellékeivel, majd kizavarták a településről. Álságosan „jó embereknek”⁹ nevezték a szerencsétleneket, mert alkalmat adtak az egészséges embereknek, hogy alamizsnálkodási kötelezettségüknek eleget tegyenek.

⁹ „goute Leute”

Leprások kéregetnek egy városkapu előtt, ahonnan kiutasítják őket. A középső alak alak „lázár-öltözetet” visel, kezében kereplő és alamizsnagyűjtő tálka (miniatura Vinzenz von Beauvais középkori dominikánus szerzetes 1959-ben írt Speculum istoriae című művéből) (8)

A keresztes hadjáratok alatt a Szentföldről behurcolt betegség következtében a 11. század Európájában már rendkívül sok leprabeteg élt. A keresztesek dicsfénye és az ápolásukra megalakult Jeruzsálemi Szent Lázár Lovagrend - melynek első vezetői és tagjai maguk is leprafertőzöttek voltak – enyhített a betegek sorsán. Maga IV. Balduin, Jeruzsálem királya is leprás volt, ennek ellenére több csatát is megnyert a keresztény hadak élén. Érdekességgént megemlítem, hogy a leprát gyermekkorában kapta meg. A trónörökös herceget Vilmos, Türosz érseke oktatta történelemre. Ő fedezte fel 1171 környékén, hogy a fiatal herceg leprában szenved. Balduin néhány barátjával játszadozott a palota kertjében, és „állhatatossági próbát tettek: körmüket egymás karjába mélyesztették, és az ifjú herceg volt az egyetlen, akinek arcizma sem rándult”. Abból, hogy a trónörökös nem érzékeli a fájdalmat, Türoszi Vilmos rájött, hogy tanítványa beteg - írja Stephen Howard a templomosokról írt munkájában. Balduin alakja népszerűnek bizonyult hosszú uralkodása, hadisikerei és sanyarú élete miatt. Tucatnyi könyv és film készült életéről. Legnevesebb volt a Ridley Scott 2005-ben rendezte „Mennyei királyság”, melyben a király, hogy ne fertőzzön meg másokat, fémálarcban jelent meg. Ennek persze semmi történelmi alapja nem volt, de igen megható mozzanat volt a mozi nézők szemében.

A maszk ötlete Charles-Philippe Larivière francia festő a versaillesi kastély Csatak termét díszítő, 1844-ben készült „Montgisardi csata” képén ábrázolt király ábrázolásán alapul. Balduin a kardot is a jobb kezében tartja, mivel a balt már elérte a betegség sorvasztó hatása. (9)

A későbbi századokban, noha elkülönítették a betegeket, a jobb bánásmód érdekében kialakultak a leprosariumok (lepramenhelyek), ahol a közösség gondoskodásának segítségével halálukig ellátták a betegeket. A kontinensen már 19,000 leprosarium volt, egyedül Franciaországban mintegy 2,000. leprabeteg házat tartottak nyilván.

A lepra Magyarországot sem kímélte, már Szent István létesített 1082-ben egy helyet a leprások számára, „puteus leprosorum, azaz a „poklosok kútja” néven. A többi árpádházi király is követte példáját. Egy elmélet szerint a budapesti Margitsziget az Árpád-kor elején leprosariumként is szolgálhatott. Egy korai oklevél említi az „insula leprarum” kifejezést, melyet a késői másoló elírhatott, és ebből lett a sziget neve „insula leporum” azaz a nyulak szigete. Szent Erzsébetet leprások odaadó ápolása miatt avatták szentté^h.

Több történeti forrás állítja, hogy Nagy Lajos királyunkⁱ leprában szenvedett. Oly mértékben-tudatában volt betegségének, hogy udvartartásának tagjaihoz nem közeledett, állítólag csak egy leprabeteg állt a szolgálatára. Valóban, az egykorú

^h Szent Erzsébet legendájával a „Csak erős idegzetűeknek” című fejezetben foglalkozom.

ⁱ I. vagy Nagy Lajos, (1326-1382) uralkodása alatt érte el a középkori Magyar Királyság egyik fénykorát, növekedett a gazdaság, a kultúra, és Magyarország európai nagyhatalommá lett. Öccse, András meggyilkolása miatt több itáliai hadjáratot vezetett. 1367-ben megalapította a pécsi egyetemet.

ábrázoláson, mintha a lepra jellegzetes tünete, az „oroszlánarc” lenne megfigyelhető. Ellentmond a feltételezésnek az, hogy 1360 körül készült kép után még Nagy Lajosnak 1370-ben Katalin nevű lánya született, és sikeres hadjáratait, híres vadászatait ellentmondanak a betegségnek.

A trónon ülő király homloka sötét bőrén a mély redőzet látszik, az „oroszlánarc” (facias leonina) a lepra egyik tünete. Kezét teljesen elfedi hosszú szárú fehér kesztyűje, a poklosok viselete, melyet kívülről a Krónika egyetlen ábrázolt királya sem viselt. (Képes Krónika, Országos Szécsényi Könyvtár) (10)

A betegség a 15 században átkerül Amerikába is, valószínű, hogy a behurcolt rabszolgák vitték be a kórt. A lepra egyre növekvő gyakoriságát Simon Bolívar^j próbálta megállítani, azáltal, hogy létrehozott egy leprosoriumot Martys szigetén^k. A 17 pavilonból, sok kiszolgáló épületből és két templomból (egy a katolikusoké, egy a protestánsoké) álló komplexumban több mint ezer beteg tartózkodott. Még speciális „lepra pénzük” is volt^l. Venezuelában 1985 óta a megbetegedés lényegesen

^j Simón José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Palacios y Blanco (1783. – 1830.) spanyol arisztokrata szülők gyermeke, a dél-amerikai függetlenségi mozgalom vezetője. Győzelmei nyomán született meg a Venezuelából, Kolumbiából, Panamából és Ecuadorból álló Nagy-Kolumbia, amelynek elnöke és diktátora Bolívar lett. 1824-ben Felső-Peru tiszteletére felvette a Bolívia nevet.

^k Jelenleg Providencia sziget, Venezuela, Zulia tagállam.

^l <http://dermagicexpress.blogspot.com/2017/03/providencia-leprosy-island-providencia.html>. Retr: 2021-02-24

csökkent, a „lazaretto” működését ezért megszüntették. A CDC adatai szerint, ennek ellenére Dél-Amerikában, különösen Brazíliában jelenleg is igen sok leprabeteg található.

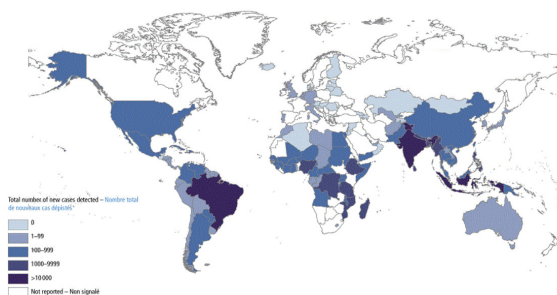
A Martyr szigeti lepraházak az 1890-es években. (Wellcome Collection képanyagából) (11)

Gerhard Armauer Hansen^m norvég tudós 1873-ban írta le a lepra kórokozóját, a *Mycobacterium leprae*-t, melyet a betegek orrváladékában pillantott meg új, tökéletesített mikroszkópján keresztül. Ezzel egy csapásra véget vetett a lepra örökletes, miazma vagy éppen a halevés okozta elméleteknek. Ez utóbbit Jonathan Hutchinson angol bőrgyógyász hirdette, arra alapozva tételét, hogy a tengerparti országokban (Anglia, Franciaország, Norvégia) még a 19. – 20. században is aránytalanul több leprás megbetegedés volt, mint a kontinens belsejében. Elmélete szerint a katolikus egyház előírta böjt alatt húst nem, csak halat volt szabad enni, ezért itt is sok leprás megbetegedést tartottak számon. A materializmus térhódításával – és a böjt abbahagyásával – csökkent a leprások száma. Oroszországban az ortodox egyház még a halevést is megtiltotta – ezért ott, Hutchinson szerint – igen kevés leprás eset fordult elő. Elméletét még jobban alátámasztotta, hogy a norvég Bergen városában volt Európa egyik legnagyobb halfeldolgozó üze­me. Hansen felfedezése csapást mért Hutchinson elméletére, és

^m Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912) norvég orvos, patológus, biológus, a Norvég Tudományos Akadémia tagja. Tragikus módon Hansen 1860-es években szifiliszt kapott, de végül szívbetegségben hunyt el.

bár a derék angol orvos élete végéig hadakozott tekintélye birtokábanⁿ igazáért, Hansen bevezette rendszabályok nyomán a lepra gyakorlatilag eltűnt Norvégiából. A halfeldolgozó üzem megmaradt.

A lepra első, hatásos gyógyszerét csak 1946-ban állították elő. Az első hatásos gyógyszer: a dapson nevű antibiotikumot szinte egy időben fedezte fel a francia Ernest Fourneau és az angol Gladwin Buttle. A lepra kombinált antibiotikus kezeléssel ma már meggyógyítható, ennek ellenére, főleg az afrikai, dél-amerikai és indiai félszigeten lévő területeken még mindig százezrek, főleg gyermekek betegednek meg. De még az Egyesült Államok területén is találnak új leprás fertőzötteket, évente mintegy 250 főt.

Új leprás megbetegedések gyakorisága a világon (CDC jelentés 2019) Ebben az évben 200,000 új megbetegedést regisztráltak a világban. (12)

Igaz, hogy már a kulturáltabb országokban nem közösjük ki a betegeket a társadalomból, sőt, a stigmatizáció elkerülése végett a WHO és a Nemzetközi Lepra Egyesület javaslatára a betegséget „Hansen-betegségnek” nevezik. A lepra kórokozója, a *Mycobacterium leprae* ugyanis csak nagyon hosszú idejű kontaktus után fertőz: alacsony kontangiozitása miatt közöttük élve gyógyíthatnak a humanitárius segélynyújtók, és bátran foghatnak velük kezét a politikusok, bár Diana hercegnőn kívül ezt nem sokan tették meg.

ⁿ Sir Jonathan Hutchinson (1828 –1913) több jelentős angol orvosi társaság elnöke volt, 9 évvel Hansen felfedezése után az Angol Tudományos Akadémia tagjává választották, élete végén pedig VII. Eduárd lovaggá ütötte. Tévedése ellenére helye van a ragálytörténetben: ő fedezte fel a veleszületett szifilisz jeleit, melyet róla Hutchinson-tríásznak neveztek el.

Diana hercegnő leprakórházat látogatott meg Indonéziában 1989-ben. (foto: Robert Nunn / The Leprosy Mission International szívésségéből (13)

Egy francia újságíró, jogász és konzervatív politikus, Raoul Follereau, egy apáca ötlete nyomán, 1954-ben megalapítja a Leprások világnapját. Levélben kérte Eisenhowert és Hruscsovot, hogy ha csak egy bombázójuk árát adnák a leprabetegek megsegítését célzó alapítványának, a világ összes leprását meg lehetne gyógyítani. Válaszra sem méltatták. 1968-ban arra kérte a világ összes kormányát, hogy egy napi hadikiadásukat fordítsák a leprások megsegítésére. Senki nem adakozott, csak Luxemburg.

A január utolsó vasárnapján tartott Lepra elleni harc világnapjának szimbóluma: a fertőzött kéz és a lila szalag. (Graphics pic képe) (14)

Felhasznált irodalom:

A többi erdélyi városban is egymás után állítottak fel lepraházakat: Marcsik A. Lepráról a különböző források tükrében A test és a lélek orvosai: Grynaeus Tamás

emlékkönyv. 2013, 77-93 old. ISBN 978-963-306-232-6

A hadseregek háborús felvonulási területek miatt voltak kitéve a hordozott járványoknak: Schulteisz E, Tardy L. Short history of epidemics in Hungary, until the Great Cholera epidemic in 1831 *Centaurus*, 1966;11,3, 279-301

Mára (2018) csak 10 lakója maradt, a húsz évvel ezelőtti 39-cel szemben: Comaroni B, Kallai L. Ultimul lazaret Ziua, 2002,3579,március 21

Maga a lepra szó valószínűleg a görög „bőr” szóból, illetve a „pikkelyes ember” szóból származhat: *Lepra*. In: *Herkunftswörterbuch*. Dudenverlag, Mannheim 2007.

A múmiák és edényeken található ábrázolások nem adnak meggyőző bizonyítékot: Browne SG. Some Aspects of the History of Leprosy: The Leprosy of Yesterday *Proc.roy.Soc.Med.* 1975;68,485-493

A lepra mélyebben bevészte nyomát az emberiség történeti tudatába, mint a pestis: Schulteisz E. A magyarországi járványok történetéből https://mek.oszk.hu/05400/05425/pdf/Schulteisz_Jarvanyok.pdf Retr: 2021.02.01

A történeti demográfiai kutatások szerint a pestisjárványok komoly mértékben megzavarták az érintett társadalom népesedési folyamatait: Faragó T(amás): Adatok a pestisjárványok magyarországi történetéhez *Korall* 30 2007;19-60 old.

A leprásokat ki kell rekeszteni a társadalomból: Chase D: ina šitkuki napišti: Starvation (Kwashiorkor-Marasmus) in Atrahasis. *Journal of Cuneiform Studies*, 1987,39,2, 241–246 old.

A sztlélé ez irányú tartalmát, melyre a törvénykönyvet vették, ma erősen vitatják: Ortner, Donald J. and Aufderheide, Arthur C, eds. *Human Paleopathology; Current Syntheses and Future Options*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1991.

A probléma elsősorban a betegségek nevének különböző fordításaiban rejlik: Andersen JG. Leprosy in Translations of the Bible. *The Bible Translator* 1980;31(2), 207 old.

A lepra kórokozója, a micobacterium leprae, ugyanis a bőr- és idegsejteket roncsolja: Bhat RM, Prakash C. Leprosy: an overview of pathophysiology. *Interdiscip Perspect Infect Dis.* 2012;2012:181089. doi:10.1155/2012/181089

A lepra az arab térségből, illetve Egyiptomból érkezett: Robbins Schug G, Blevins KE, Cox B, Gray K, Mushrif-Tripathy V. Infection, disease, and biosocial processes at the end of the Indus Civilization. *PLoS One.* 2013;8(12):e84814. Published 2013 Dec 17. doi:10.1371/journal.pone.0084814

Már a korai kínai orvosi könyvekben feltűnik a lepra említése: Paul Unschuld. Traditional Chinese Medical Theory and Real Nosological Units: The Case of Hansen's Disease *Medical Anthropology Quarterly* 1985,17(1)5-8 old.

Egy misszionárius becslése szerint 600 leprakolónia kb. 240,000 leprással létezik: <https://lightbearers.org/blog/china-light/>

Egy i.e 200 előtti egyiptomi múmián egyértelműen felfedezhetők a leprabetegség miatti csontelváltozások: Bhat RM, Prakash C. Leprosy: an overview of pathophysiology. *Interdiscip Perspect Infect Dis.* 2012;2012:181089. doi:10.1155/2012/181089

A nigériai maszk tekintetében az orvostörténészek véleménye megoszlik: Browne SG: Some Aspects of the History of Leprosy: The Leprosie of Yesterday *Proc. roy. Soc. Med.* 1975;68:485-493

Álságosan „jó embereknek ” nevezték a szerencsétleneket: Ein Modus ejijciendi seu separandi leprosos a sanis in Diocoesi Treuirensi aus der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts befindet sich in der Hs. 2104—34 des Archives Royaume de Belgique in Brüssel, Blatt 227r-229r, und ist abgedruckt bei Dr. Kyll, Ein Trierer Ritus zur Absonderung der Aussätzigen, in: Vierteljbl. der Trierer GfnF., 1/1960. <https://kulturdb.de/einobjekt.php?id=6437> Retr: 2021.02.02

Stephen Howard a templomosokról írt munkájában: Stephen Howard: A templomosok titka. Kossuth Kk. 1986, Budapest.

A kontinensen már 19,000 leprosarium volt: Virchow R. Zur Gesichte des

Aussatzes und der Spitäler besonders in Deutschland. Zweiter artikel. Virch Arch 1860,18,273-329 old.

Szent István létesített 1082-ben egy helyet a leprások számára: Pálfi, Gy. The first osteoarchaeological evidence of leprosy in Hungary. International Journal of Osteoarchaeology 1991,1. 99–102 old.

A többi árpádházi király is követte példáját: Faraslaki Hints E: A középkori orvostudomány. Eggenberger kk., 1939, 315 old.

A másoló elírhatott, és ebből lett a sziget neve „insula leporum”azaz a nyulak szigete: Trogmayer O(ttó): Múltbalátó-Régészetünk nagy pillanatai Helikon Kk. 2005

Nagy Lajos királyunk leprában szenvedett:

- Pór Antal: Nagy Lajos király halálos betegsége. Századok 1902;36;209–214 old.
- Kükkülei János: Lajos király krónikája. Ford., utószó, jegyz. Kristó Gyula. 2000; Osiris Kk. Budapest

Híres vadászatai ellentmondanak a betegségnek: Józsa László: Paleopathologia: elődeink betegségei 2006, Semmelweis Kiadó, Budapest

Fehér kesztyűje, a poklosok viselete, melyet kívül a krónika egyetlen ábrázolt király sem viselt: Vida Mária: Művészet és orvostudomány a történelmi Magyarországon. Budapest 1994 Magyar Képek kiadó, 46 old.

A venezuelai a „lazaretto”működését megszüntették: Botero-Jaramillo Natalia, Mora-Blanco Jessica, Quesada-Jiménez Nelson Daniel. Historial oral y memoria de los enfermos de Hansen en dos lazaretos de Colombia: trayectorias de vida, conflictos y resistencias. Hist. cienc. saude-Manguinhos [Internet]. 2017;24(4):989-1008 old. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0104-59702017000400989&lng=en. <https://doi.org/10.1590/s0104-59702017000500008>. Rev: 2021.02.02

A derék angol orvos élete végéig hadakozott tekintélye birtokában igazáért: Hutchinson J:On Leprosy and Fish Eating a Statement of Facts and Explanations.

1907, Archibald Constable Ed., London.

A dapson nevű antibiotikumot: Zhu, YI; Stiller, MJ; et al. (2001). "Dapsone and sulfones in dermatology: overview and update". Journal of the American Academy of Dermatology. 2001;45 (3): 420–434 old.

Az Egyesült Államok területén is találunk új leprás fertőzötteket:
<https://www.cdc.gov/leprosy/world-leprosy-day/index.html> Retr: 2021.02.03

A betegséget „Hansen-betegségnek” nevezik: New Stigma Guidelines published on-line by the International Federation of Anti-Leprosy Associations (ILEP) and the Netherlands Leprosy Relief (NLR), in August 2011 https://www.leprosy-ila.org/arquivos/ILEP_guidelines_to_reduce_stigma.pdf Retr: 2021.02.01

A bélpoklosok kolompja messzire hallatszik

„Mi füstöl ott a sziklás völgyben? Rablótanya-e, vagy bélpoklosok községe?” – kérdezi Bornemissza Gergely az Egri Csillagokban, gyermekkorunk csodás olvasmányában. Joggal feltételezte ezt, hiszen Erdély közepén jártak, és abban az időben a keletről jött fertőzések - melynek egyike a keresztes hadak terjesztette lepra volt – Erdélyben is nagy pusztítást okoztak. 1498-ban például Brassóban nagyobb számú lepraeset fordult elő, ekkor a város több helyiségből álló ispotályt emelt a leprabetegségek számára. A többi erdélyi városban is egymás után állítottak fel lepraházakat, így Besztercén, Nagyszebenben, Kolozsváron, Barcarozsnyóban és Segesváron. De leprázumok nyíltak a felvidéki városokban is: Bártfán, Lőcsén, Eperjesen is. Erdély és Dél-Magyarország nem csak a kereskedelem, de az állandó, keletről jövő hadseregek háborús felvonulási területei miatt voltak kitéve a keresztülhurcolt járványoknak.

Lepratelep Tichilestiben Románia. Mára (2018) csak 10 lakója maradt, a húsz évvel ezelőtti 39-cel szemben. (Vlad Stoicescu felvétele) (1)

A magyar bélpoklos kifejezés egyébként alighanem a bőrpoklos kifejezés eltorzított, hasonult változata lehetett, a pokol az utótagban külön is jelölhetett fekélyes betegségeket^a. Maga a lepra szó valószínűleg a görög „λέπος (lépos) – bőr” szóból, illetve a „λεπερός (leperós) – pikkelyes ember” szóból származhat. A görög szó pedig az alexandriai tudósok alkotása a héber „cáraát” szó nyomán. A leprás betegség eredete homályba vész, mert szinte minden trópusi járványos betegség

^a Magyar etimológiai szótár,

bőrtünetekkel jár, így az ó-egyiptomi múmiák (i.e. 1200 körül) és edényeiken található ábrázolások nem adnak meggyőző bizonyítékot.

Mégis, a lepra lefolyása a gyulladás legkisebb kilátása nélkül évtizedekig elhúzódott a betegeknél, ezért megjelenése „látványos” és tartós volt, s jóval mélyebben bevészte nyomát az emberiség történeti tudatába, a kultúrtörténet beszédes emlékeibe, mint a pestis. A történeti demográfiai kutatások szerint a pestisjárványok pusztításai komoly mértékben megzavarták az érintett társadalom népesedési folyamatait. A pestis időről-időre megtizedelt, megötödölt egy-egy generációt, sőt helyenként-időközönként egy-egy terület lakosainak akár felét is elragadta. A lepra ezzel szemben – hosszú lappangási ideje és csekély fertőzőképessége miatt – az egészséges társadalom csak egy kis csoportját, bár tömegében nagyszámú embert érintett.

A lepra okozója a *Mycobacterium leprae* nevű baktérium, mely az erek burkába hatol be, a bőrt és bőrkörnyéki idegeket támadja meg. Az enyhébb formájú betegségben a bőr elveszti festékanyagát, fehéres lesz^b. A lepra súlyosabb formája a lepromatózus lepra, mely kiterjedt megvastagodott bőrterületekkel és csomókkal jelentkezik. A nagymértékű idegi károsodás a fájdalomérzet kieséséhez vezet, és így az a beteg végtagjainak, ujjainak az elvesztését eredményezi. A beteg észre nem vett sebei, sérülései vagy fertőzései okozzák azután a csonkolásokat. A beteg arc kifejezése az arcizmok beidegzési zavara, a szemöldök kihullása és az orrporc pusztulása miatt oroszlánszerű lesz, így is hívják: „oroszlánarc”.

A egyértelmű tünetek miatt az emberiség történetében a legelső felismert és azonosított betegség a lepra volt. Már i.e. 1750 körül, Hammurapi törvénykönyve említi, hogy a „leprásokat ki kell rekeszteni a társadalomból”, bár a szót ez irányú tartalmát, melyre a törvénykönyvet vésték, ma erősen vitatják. A betegség értelmezésének problémája elsősorban a betegségek nevének különböző fordításaiban rejlik. A legrégibb csontvázmaradványt, melyből a lepra kórokozóját azonosítani lehetett, Indiában találták, kora az időszámításunk előtti 2000 évre

^b Tuberculoid forma

tehető^c. Ide a szokásos kereskedelmi vagy rabszolgavásári utakon, az arab térségből, illetve Egyiptomból érkezett.

Hammurapi kőbe vésett „törvénykönyve”: az uralkodó ítéleteit tartalmazza ítélkezési mintának. A bevezetőben esik szó a leprának tartható betegségről (Louvre, Párizs tulajdona). (2)

Egyértelműen azonosítható a betegség Mózes könyveiben található utasításokból, melyet a papság számára írt a betegség felismeréséhez és megítéléséhez^d. Elsősorban a betegség diagnosztizálását írja le: „Az Úr ezt mondta Mózesnek és Áronnak: Ha egy embernek a bőrén duzzadás, kiütés vagy fénylő folt keletkezik, bőrleprára lehet gyanakodni”. Vezessék Áronhoz, a főpaphoz, vagy valamelyik fiához, a paphoz. A pap vizsgálja meg a bőr betegségét. Ha a beteg részen a bőr elszíntelenedett, és a beteg bőr alatt üreg képződött, akkor lepra esete forog fenn. A vizsgálat után a pap nyilvánítsa az embert tisztátalannak.” (Leviták könyve, 13.e)

^c Lásd a „Járványok története” című fejezetben.

^d A Mózesi törvényekkel a „Frigyláda titka” című fejezetben foglalkozom. I.e.: 600 körül az Ószövetségben Mózes III. könyve (Leviták könyve) törvényei szabályozzák a lepra diagnosztizálását és a leprabetegekkel szembeni eljárást.

^e 3Mózes13, Károli Gáspár fordítása.

Már a korai kelet-ázsiai, főként a kínai orvosi könyvekben i.e. 400 körül tűnik fel a lepra említése. Két kifejezésük is volt a betegség említésekor: a *dafeng* vagy *efeng*, mely a szél hatásának tudja be a leprás megbetegedést, és a *li* vagy *lai*, mely a bőr kiütéseit jelenti. A késői császárkorban (i.sz. 14. században) az a feltevés, hogy a betegséget a szél terjeszti, lassan eltűnik és a betegség terjedését összefüggésbe hozzák a testi érintkezéssel. Így a terjedés útja már összekeveredik a „kantoni fájdalmassággal”, mely kifejezés a szifiliszt jelentette, és a ragályt a szexuális együttlétnek tulajdonították. A jelenkori Kínában is az egyik nagy egészségügyi probléma a lepra, egy misszionárius becslése szerint 600 lepra-kolónia kb. 240,000 fő leprabeteggel létezik!

Lepratelep a mai Kínában.(Lightbearers org. engedélyével) (3)

Egy i.e. 200 előtti egyiptomi múmián egyértelműen felfedezhetők a leprabetegség miatti csontelváltozások. Úgy tűnik, hogy a betegséget valószínűleg Pompeius katonái hozták be Egyiptomból i.e. 62 körül Európába, mely ezután a kereskedők közvetítésével sajnos, az egész kontinensen elterjedt. Egy nigériai maszk révén a tudósok feltételezik a betegség közép-afrikai jelenlétét is, bár ebben a tekintetben az orvostörténészek véleménye megoszlik.

A Nigériában talált betegség elűzésére szolgáló maszkról, az arc és az orrcsont torzulása miatt, feltételezik, hogy egy leprást ábrázol. (Charles Davis felvétele, National Museum of Health and Medicine, Silver Spring, USA.) (4)

A leprában szenvedők védőszentje Szent Lázár. Ő volt az, aki a Bibliai leírás szerint Jézus halottaiból feltámasztott. Védőszentté való előlépését valószínűleg a szintén Bibliai történetben szereplő leprás Lázárról kapta, mert a két karaktert gyakran összekeverték. „*Vala pedig egy gazdag ember, és öltözik vala bíborba és patyolatba, mindennap dúsan vigadozván: És vala egy Lázár nevű koldus, ki az ő kapuja elé volt vetve, fekélyekkel tele. És kíván vala megelégedni a morzsalékokkal, melyek hullanak vala a gazdagnak asztaláról; de az ebek is eljövén, nyalják vala az ő sebeit. Lőn pedig, hogy meghala a koldus, és vitették az angyaloktól az Ábrahám kebelébe; meghala pedig a gazdag is, és eltemették. És a pokolban felemelé az ő szemeit, kínokban lévén, és látá Ábrahámot távol, és Lázárt annak kebelében. És ő kiáltván, monda: Atyám Ábrahám! könyörülj rajtam, és bocsásd el Lázárt, hogy mártsa az ő ujjának hegyét vízbe, és hűsítse meg az én nyelvemet; mert gyötrettetem e lángban.*” (Lukács 16,19-24, Károli Gáspár fordítása)

Mivel az Újszövetség Jézus legtöbb csodás gyógyítását a leprás emberekkel kapcsolatban írja le, nem csoda, hogy a baj nevezetessé vált a kora középkori társadalmakban, annál is inkább, mert a betegségben szenvedőket könnyen fel lehetett ismerni. Az azonosítást a képzőművészetben a leprás göbökkel tele emberi test szolgáltatta, mintegy kifejezve a „járvány” fogalmát^f.

^f Bővebben a „Csak erős idegzetűeknek” című fejezetben.

Krisztus meggyógyítja a leprást. Mozaik a Monreale-i (Szicília, Olaszország) bazilikában, 12. század. (5)

A leprabetegeket kiűzték a településekről, élelmüket csak koldulással szerezhették meg, de kolomphanggal vagy kereplővel kezükben kellett járniuk, hogy az egészséges emberek messze elkerülhessék őket. Sötét kabátot kapucnival, kesztyűt és furcsa kalapot is kellett hordaniuk azonosításuk végett.

Bélpoklos kereplővel és megkülönböztető öltözetben. Barthélémy l'Anglais könyvének a „Livre des propriétés de choses”-nek egyik illusztrációja, (Franciaország, 15. sz. vége) A kézirat a párizsi Nemzeti Könyvtár tulajdona. (6)

A korai középkorban a leprásokat az emberek, a jog (és az Egyház) gyakorlatilag halottnak tekintette. Nem végrendelkezhettek, nem fogadhattak el örökséget, nem lehettek kezesek. Nyilvánvalóan nem látogathattak közösségi helyeket (pl. kocsmát) és a templom elkerített részébe is csak egy külön ajtón át térhettek be, ha egyáltalán beengedték őket a szentelt térbe.

Lepra ablak (építészeti műszóval hagioszkóp) melyen keresztül a leprások kívülről beláthattak a főoltárra, hogy láthassák az Úrfelmutatást. A színes ablakok csak korunkban lettek beillesztve. (St. Martin templom, Liskeard, Cornwall, Egyesült királyság). (7)

Német- és Franciaországban például valóságos temetést rendeztek a leprás személynek: halotti misét mondtak érte. Néhány helyen egy szimbolikus sírba kellett feküdnie, és annak jeleként, hogy meghalt, földet szórtak lábára, és egy fakeresztet állítottak fel a háza előtt. Ezután ellátták a koldulás eszközeivel és a leprásruházat kellékeivel, majd kizavarták a településről. Álságosan „jó embereknek”⁹ nevezték a szerencsétleneket, mert alkalmat adtak az egészséges embereknek, hogy alamizsnálkodási kötelezettségüknek eleget tegyenek.

⁹ „goute Leute”

Leprások kéregetnek egy városkapu előtt, ahonnan kiutasítják őket. A középső alak alak „lázár-öltözetet” visel, kezében kereplő és alamizsnagyűjtő tálka (miniatura Vinzenz von Beauvais középkori dominikánus szerzetes 1959-ben írt Speculum istoriae című művéből) (8)

A keresztes hadjáratok alatt a Szentföldről behurcolt betegség következtében a 11. század Európájában már rendkívül sok leprabeteg élt. A keresztesek dicsfénye és az ápolásukra megalakult Jeruzsálemi Szent Lázár Lovagrend - melynek első vezetői és tagjai maguk is leprafertőzöttek voltak – enyhített a betegek sorsán. Maga IV. Balduin, Jeruzsálem királya is leprás volt, ennek ellenére több csatát is megnyert a keresztény hadak élén. Érdekességgént megemlítem, hogy a leprát gyermekkorában kapta meg. A trónörökös herceget Vilmos, Türosz érseke oktatta történelemre. Ő fedezte fel 1171 környékén, hogy a fiatal herceg leprában szenved. Balduin néhány barátjával játszadozott a palota kertjében, és „állhatatossági próbát tettek: körmüket egymás karjába mélyesztették, és az ifjú herceg volt az egyetlen, akinek arcizma sem rándult”. Abból, hogy a trónörökös nem érzékeli a fájdalmat, Türoszi Vilmos rájött, hogy tanítványa beteg - írja Stephen Howard a templomosokról írt munkájában. Balduin alakja népszerűnek bizonyult hosszú uralkodása, hadisikerei és sanyarú élete miatt. Tucatnyi könyv és film készült életéről. Legnevesebb volt a Ridley Scott 2005-ben rendezte „Mennyei királyság”, melyben a király, hogy ne fertőzzön meg másokat, fémálarcban jelent meg. Ennek persze semmi történelmi alapja nem volt, de igen megható mozzanat volt a mozi nézők szemében.

A maszk ötlete Charles-Philippe Larivière francia festő a versaillesi kastély Csatai termét díszítő, 1844-ben készült „Montgisardi csata” képén ábrázolt király ábrázolásán alapul. Balduin a kardot is a jobb kezében tartja, mivel a balt már elérte a betegség sorvasztó hatása. (9)

A későbbi századokban, noha elkülönítették a betegeket, a jobb bánásmód érdekében kialakultak a leprosariumok (lepramenhelyek), ahol a közösség gondoskodásának segítségével halálukig ellátták a betegeket. A kontinensen már 19,000 leprosarium volt, egyedül Franciaországban mintegy 2,000. leprabeteg házat tartottak nyilván.

A lepra Magyarországot sem kímélte, már Szent István létesített 1082-ben egy helyet a leprások számára, „puteus leprosorum, azaz a „poklosok kútja” néven. A többi árpádházi király is követte példáját. Egy elmélet szerint a budapesti Margitsziget az Árpád-kor elején leprosariumként is szolgálhatott. Egy korai oklevél említi az „insula leprarum” kifejezést, melyet a késői másoló elírhatott, és ebből lett a sziget neve „insula leporum” azaz a nyulak szigete. Szent Erzsébetet leprások odaadó ápolása miatt avatták szentté^h.

Több történeti forrás állítja, hogy Nagy Lajos királyunkⁱ leprában szenvedett. Oly mértékben-tudatában volt betegségének, hogy udvartartásának tagjaihoz nem közeledett, állítólag csak egy leprabeteg állt a szolgálatára. Valóban, az egykorú

^h Szent Erzsébet legendájával a „Csak erős idegzetűeknek” című fejezetben foglalkozom.

ⁱ I. vagy Nagy Lajos, (1326-1382) uralkodása alatt érte el a középkori Magyar Királyság egyik fénykorát, növekedett a gazdaság, a kultúra, és Magyarország európai nagyhatalommá lett. Öccse, András meggyilkolása miatt több itáliai hadjáratot vezetett. 1367-ben megalapította a pécsi egyetemet.

ábrázoláson, mintha a lepra jellegzetes tünete, az „oroszlánarc” lenne megfigyelhető. Ellentmond a feltételezésnek az, hogy 1360 körül készült kép után még Nagy Lajosnak 1370-ben Katalin nevű lánya született, és sikeres hadjáratait, híres vadászatait ellentmondanak a betegségnek.

A trónon ülő király homloka sötét bőrén a mély redőzet látszik, az „oroszlánarc” (facias leonina) a lepra egyik tünete. Kezét teljesen elfedi hosszú szárú fehér kesztyűje, a poklosok viselete, melyet kívülről a Krónika egyetlen ábrázolt királya sem viselt. (Képes Krónika, Országos Szécsényi Könyvtár) (10)

A betegség a 15 században átkerül Amerikába is, valószínű, hogy a behurcolt rabszolgák vitték be a kórt. A lepra egyre növekvő gyakoriságát Simon Bolívar^j próbálta megállítani, azáltal, hogy létrehozott egy leprosoriumot Martys szigetén^k. A 17 pavilonból, sok kiszolgáló épületből és két templomból (egy a katolikusoké, egy a protestánsoké) álló komplexumban több mint ezer beteg tartózkodott. Még speciális „lepra pénzük” is volt^l. Venezuelában 1985 óta a megbetegedés lényegesen

^j Simón José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Palacios y Blanco (1783. – 1830.) spanyol arisztokrata szülők gyermeke, a dél-amerikai függetlenségi mozgalom vezetője. Győzelmei nyomán született meg a Venezuelából, Kolumbiából, Panamából és Ecuadorból álló Nagy-Kolumbia, amelynek elnöke és diktátora Bolívar lett. 1824-ben Felső-Peru tiszteletére felvette a Bolívia nevet.

^k Jelenleg Providencia sziget, Venezuela, Zulia tagállam.

^l <http://dermagicexpress.blogspot.com/2017/03/providencia-leprosy-island-providencia.html>. Retr: 2021-02-24

csökkent, a „lazaretto” működését ezért megszüntették. A CDC adatai szerint, ennek ellenére Dél-Amerikában, különösen Brazíliában jelenleg is igen sok leprabeteg található.

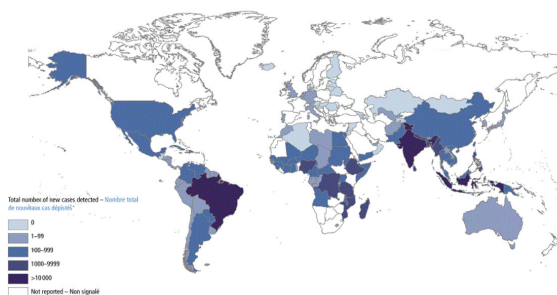
A Martyr szigeti lepraházak az 1890-es években. (Wellcome Collection képanyagából) (11)

Gerhard Armauer Hansen^m norvég tudós 1873-ban írta le a lepra kórokozóját, a *Mycobacterium leprae*-t, melyet a betegek orrváladékában pillantott meg új, tökéletesített mikroszkópján keresztül. Ezzel egy csapásra véget vetett a lepra örökletes, miazma vagy éppen a halevés okozta elméleteknek. Ez utóbbit Jonathan Hutchinson angol bőrgyógyász hirdette, arra alapozva tételét, hogy a tengerparti országokban (Anglia, Franciaország, Norvégia) még a 19. – 20. században is aránytalanul több leprás megbetegedés volt, mint a kontinens belsejében. Elmélete szerint a katolikus egyház előírta böjt alatt húst nem, csak halat volt szabad enni, ezért itt is sok leprás megbetegedést tartottak számon. A materializmus térhódításával – és a böjt abbahagyásával – csökkent a leprások száma. Oroszországban az ortodox egyház még a halevést is megtiltotta – ezért ott, Hutchinson szerint – igen kevés leprás eset fordult elő. Elméletét még jobban alátámasztotta, hogy a norvég Bergen városában volt Európa egyik legnagyobb halfeldolgozó üzege. Hansen felfedezése csapást mért Hutchinson elméletére, és

^m Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912) norvég orvos, patológus, biológus, a Norvég Tudományos Akadémia tagja. Tragikus módon Hansen 1860-es években szifiliszt kapott, de végül szívbetegségben hunyt el.

bár a derék angol orvos élete végéig hadakozott tekintélye birtokábanⁿ igazáért, Hansen bevezette rendszabályok nyomán a lepra gyakorlatilag eltűnt Norvégiából. A halfeldolgozó üzem megmaradt.

A lepra első, hatásos gyógyszerét csak 1946-ban állították elő. Az első hatásos gyógyszer: a dapson nevű antibiotikumot szinte egy időben fedezte fel a francia Ernest Fourneau és az angol Gladwin Buttle. A lepra kombinált antibiotikus kezeléssel ma már meggyógyítható, ennek ellenére, főleg az afrikai, dél-amerikai és indiai félszigeten lévő területeken még mindig százezrek, főleg gyermekek betegednek meg. De még az Egyesült Államok területén is találnak új leprás fertőzötteket, évente mintegy 250 főt.

Új leprás megbetegedések gyakorisága a világon (CDC jelentés 2019) Ebben az évben 200,000 új megbetegedést regisztráltak a világban. (12)

Igaz, hogy már a kulturáltabb országokban nem közösjtik ki a betegeket a társadalomból, sőt, a stigmatizáció elkerülése végett a WHO és a Nemzetközi Lepra Egyesület javaslatára a betegséget „Hansen-betegségnek” nevezik. A lepra kórokozója, a *Mycobacterium leprae* ugyanis csak nagyon hosszú idejű kontaktus után fertőz: alacsony kontangiozitása miatt közöttük élve gyógyíthatnak a humanitárius segélynyújtók, és bátran foghatnak velük kezét a politikusok, bár Diana hercegnőn kívül ezt nem sokan tették meg.

ⁿ Sir Jonathan Hutchinson (1828 –1913) több jelentős angol orvosi társaság elnöke volt, 9 évvel Hansen felfedezése után az Angol Tudományos Akadémia tagjává választották, élete végén pedig VII. Eduárd lovaggá ütötte. Tévedése ellenére helye van a ragálytörténetben: ő fedezte fel a veleszületett szifilisz jeleit, melyet róla Hutchinson-tríásznak neveztek el.

Diana hercegnő leprakórházat látogatott meg Indonéziában 1989-ben. (foto: Robert Nunn / The Leprosy Mission International szívésségéből (13)

Egy francia újságíró, jogász és konzervatív politikus, Raoul Follereau, egy apáca ötlete nyomán, 1954-ben megalapítja a Leprások világnapját. Levélben kérte Eisenhowert és Hruscsovot, hogy ha csak egy bombázójuk árát adnák a leprabetegek megsegítését célzó alapítványának, a világ összes leprását meg lehetne gyógyítani. Válaszra sem méltatták. 1968-ban arra kérte a világ összes kormányát, hogy egy napi hadikiadásukat fordítsák a leprások megsegítésére. Senki nem adakozott, csak Luxemburg.

A január utolsó vasárnapján tartott Lepra elleni harc világnapjának szimbóluma: a fertőzött kéz és a lila szalag. (Graphics pic képe) (14)

Felhasznált irodalom:

A többi erdélyi városban is egymás után állítottak fel lepraházakat: Marcsik A. Lepráról a különböző források tükrében A test és a lélek orvosai: Grynaeus Tamás

emlékkönyv. 2013, 77-93 old. ISBN 978-963-306-232-6

A hadseregek háborús felvonulási területek miatt voltak kitéve a hordozott járványoknak: Schulteisz E, Tardy L. Short history of epidemics in Hungary, until the Great Cholera epidemic in 1831 *Centaurus*, 1966;11,3, 279-301

Mára (2018) csak 10 lakója maradt, a húsz évvel ezelőtti 39-cel szemben: Comaroni B, Kallai L. Ultimul lazaret Ziua, 2002,3579,március 21

Maga a lepra szó valószínűleg a görög „bőr” szóból, illetve a „pikkelyes ember” szóból származhat: *Lepra*. In: *Herkunftswörterbuch*. Dudenverlag, Mannheim 2007.

A múmiák és edényeken található ábrázolások nem adnak meggyőző bizonyítékot: Browne SG. Some Aspects of the History of Leprosy: The Leprosy of Yesterday *Proc.roy.Soc.Med.* 1975;68,485-493

A lepra mélyebben bevészte nyomát az emberiség történeti tudatába, mint a pestis: Schulteisz E. A magyarországi járványok történetéből https://mek.oszk.hu/05400/05425/pdf/Schulteisz_Jarvanyok.pdf Retr: 2021.02.01

A történeti demográfiai kutatások szerint a pestisjárványok komoly mértékben megzavarták az érintett társadalom népesedési folyamatait: Faragó T(amás): Adatok a pestisjárványok magyarországi történetéhez *Korall* 30 2007;19-60 old.

A leprásokat ki kell rekeszteni a társadalomból: Chase D: ina šitkuki napišti: Starvation (Kwashiorkor-Marasmus) in Atrahasis. *Journal of Cuneiform Studies*, 1987,39,2, 241–246 old.

A sztlélé ez irányú tartalmát, melyre a törvénykönyvet vették, ma erősen vitatják: Ortner, Donald J. and Aufderheide, Arthur C, eds. *Human Paleopathology; Current Syntheses and Future Options*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1991.

A probléma elsősorban a betegségek nevének különböző fordításaiban rejlik: Andersen JG. Leprosy in Translations of the Bible. *The Bible Translator* 1980;31(2), 207 old.

A lepra kórokozója, a micobacterium leprae, ugyanis a bőr- és idegsejteket roncsolja: Bhat RM, Prakash C. Leprosy: an overview of pathophysiology. *Interdiscip Perspect Infect Dis*. 2012;2012:181089. doi:10.1155/2012/181089

A lepra az arab térségből, illetve Egyiptomból érkezett: Robbins Schug G, Blevins KE, Cox B, Gray K, Mushrif-Tripathy V. Infection, disease, and biosocial processes at the end of the Indus Civilization. *PLoS One*. 2013;8(12):e84814. Published 2013 Dec 17. doi:10.1371/journal.pone.0084814

Már a korai kínai orvosi könyvekben feltűnik a lepra említése: Paul Unschuld. Traditional Chinese Medical Theory and Real Nosological Units: The Case of Hansen's Disease *Medical Anthropology Quarterly* 1985,17(1)5-8 old.

Egy misszionárius becslése szerint 600 leprakolónia kb. 240,000 leprással létezik: <https://lightbearers.org/blog/china-light/>

Egy i.e 200 előtti egyiptomi múmián egyértelműen felfedezhetők a leprabetegség miatti csontelváltozások: Bhat RM, Prakash C. Leprosy: an overview of pathophysiology. *Interdiscip Perspect Infect Dis*. 2012;2012:181089. doi:10.1155/2012/181089

A nigériai maszk tekintetében az orvostörténészek véleménye megoszlik: Browne SG: Some Aspects of the History of Leprosy: The Leprosie of Yesterday *Proc. roy. Soc. Med*. 1975;68:485-493

Álságosan „jó embereknek ” nevezték a szerencsétleneket: Ein Modus ejijciendi seu separandi leprosos a sanis in Diocoesi Treuirensi aus der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts befindet sich in der Hs. 2104—34 des Archives Royaume de Belgique in Brüssel, Blatt 227r-229r, und ist abgedruckt bei Dr. Kyll, Ein Trierer Ritus zur Absonderung der Aussätzigen, in: Vierteljbl. der Trierer GfnF., 1/1960. <https://kulturdb.de/einobjekt.php?id=6437> Retr: 2021.02.02

Stephen Howard a templomosokról írt munkájában: Stephen Howard: A templomosok titka. Kossuth Kk. 1986, Budapest.

A kontinensen már 19,000 leprosarium volt: Virchow R. Zur Gesichte des

Aussatzes und der Spitäler besonders in Deutschland. Zweiter artikel. Virch Arch 1860,18,273-329 old.

Szent István létesített 1082-ben egy helyet a leprások számára: Pálfi, Gy. The first osteoarchaeological evidence of leprosy in Hungary. International Journal of Osteoarchaeology 1991,1. 99–102 old.

A többi árpádházi király is követte példáját: Faraslaki Hints E: A középkori orvostudomány. Eggenberger kk., 1939, 315 old.

A másoló elírhatott, és ebből lett a sziget neve „insula leporum”azaz a nyulak szigete: Trogmayer O(ttó): Múltbalátó-Régészetünk nagy pillanatai Helikon Kk. 2005

Nagy Lajos királyunk leprában szenvedett:

- Pór Antal: Nagy Lajos király halálos betegsége. Századok 1902;36;209–214 old.
- Küküllei János: Lajos király krónikája. Ford., utószó, jegyz. Kristó Gyula. 2000; Osiris Kk. Budapest

Híres vadászatai ellentmondanak a betegségnek: Józsa László: Paleopathologia: elődeink betegségei 2006, Semmelweis Kiadó, Budapest

Fehér kesztyűje, a poklosok viselete, melyet kívül a krónika egyetlen ábrázolt királyja sem viselt: Vida Mária: Művészet és orvostudomány a történelmi Magyarországon. Budapest 1994 Magyar Képek kiadó, 46 old.

A venezuelai a „lazaretto”működését megszüntették: Botero-Jaramillo Natalia, Mora-Blanco Jessica, Quesada-Jiménez Nelson Daniel. Historial oral y memoria de los enfermos de Hansen en dos lazaretos de Colombia: trayectorias de vida, conflictos y resistencias. Hist. cienc. saude-Manguinhos [Internet]. 2017;24(4):989-1008 old. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0104-59702017000400989&lng=en. <https://doi.org/10.1590/s0104-59702017000500008>. Rev: 2021.02.02

A derék angol orvos élete végéig hadakozott tekintélye birtokában igazáért: Hutchinson J:On Leprosy and Fish Eating a Statement of Facts and Explanations.

1907, Archibald Constable Ed., London.

A dapson nevű antibiotikumot: Zhu, YI; Stiller, MJ; et al. (2001). "Dapsone and sulfones in dermatology: overview and update". Journal of the American Academy of Dermatology. 2001;45 (3): 420–434 old.

Az Egyesült Államok területén is találunk új leprás fertőzötteket:
<https://www.cdc.gov/leprosy/world-leprosy-day/index.html> Retr: 2021.02.03

A betegséget „Hansen-betegségnek” nevezik: New Stigma Guidelines published on-line by the International Federation of Anti-Leprosy Associations (ILEP) and the Netherlands Leprosy Relief (NLR), in August 2011 https://www.leprosy-ila.org/arquivos/ILEP_guidelines_to_reduce_stigma.pdf Retr: 2021.02.01

A bélpoklosok kolompja messzire hallatszik

„Mi füstöl ott a sziklás völgyben? Rablótanya-e, vagy bélpoklosok községe?” – kérdezi Bornemissza Gergely az Egri Csillagokban, gyermekkorunk csodás olvasmányában. Joggal feltételezte ezt, hiszen Erdély közepén jártak, és abban az időben a keletről jött fertőzések - melynek egyike a keresztes hadak terjesztette lepra volt – Erdélyben is nagy pusztítást okoztak. 1498-ban például Brassóban nagyobb számú lepraeset fordult elő, ekkor a város több helyiségből álló ispotályt emelt a leprabetegségek számára. A többi erdélyi városban is egymás után állítottak fel lepraházakat, így Besztercén, Nagyszebenben, Kolozsváron, Barcarozsnyóban és Segesváron. De leprázumok nyíltak a felvidéki városokban is: Bártfán, Lőcsén, Eperjesen is. Erdély és Dél-Magyarország nem csak a kereskedelem, de az állandó, keletről jövő hadseregek háborús felvonulási területei miatt voltak kitéve a keresztülhurcolt járványoknak.

Lepratelep Tichilestiben Románia. Mára (2018) csak 10 lakója maradt, a húsz évvel ezelőtti 39-cel szemben. (Vlad Stoicescu felvétele) (1)

A magyar bélpoklos kifejezés egyébként alighanem a bőrpoklos kifejezés eltorzított, hasonult változata lehetett, a pokol az utótagban külön is jelölhetett fekélyes betegségeket^a. Maga a lepra szó valószínűleg a görög „λέπος (lépos) – bőr” szóból, illetve a „λεπερός (leperós) – pikkelyes ember” szóból származhat. A görög szó pedig az alexandriai tudósok alkotása a héber „cáraát” szó nyomán. A leprás betegség eredete homályba vész, mert szinte minden trópusi járványos betegség

^a Magyar etimológiai szótár,

bőrtünetekkel jár, így az ó-egyiptomi múmiák (i.e. 1200 körül) és edényeiken található ábrázolások nem adnak meggyőző bizonyítékot.

Mégis, a lepra lefolyása a gyulladás legkisebb kilátása nélkül évtizedekig elhúzódott a betegeknél, ezért megjelenése „látványos” és tartós volt, s jóval mélyebben bevészte nyomát az emberiség történeti tudatába, a kultúrtörténet beszédes emlékeibe, mint a pestis. A történeti demográfiai kutatások szerint a pestisjárványok pusztításai komoly mértékben megzavarták az érintett társadalom népesedési folyamatait. A pestis időről-időre megtizedelt, megötödölt egy-egy generációt, sőt helyenként-időközönként egy-egy terület lakosainak akár felét is elragadta. A lepra ezzel szemben – hosszú lappangási ideje és csekély fertőzőképessége miatt – az egészséges társadalom csak egy kis csoportját, bár tömegében nagyszámú embert érintett.

A lepra okozója a *Mycobacterium leprae* nevű baktérium, mely az erek burkába hatol be, a bőrt és bőrkörnyéki idegeket támadja meg. Az enyhébb formájú betegségben a bőr elveszti festékanyagát, fehéres lesz^b. A lepra súlyosabb formája a lepromatózus lepra, mely kiterjedt megvastagodott bőrterületekkel és csomókkal jelentkezik. A nagymértékű idegi károsodás a fájdalomérzet kieséséhez vezet, és így az a beteg végtagjainak, ujjainak az elvesztését eredményezi. A beteg észre nem vett sebei, sérülései vagy fertőzései okozzák azután a csonkolásokat. A beteg arc kifejezése az arcizmok beidegzési zavara, a szemöldök kihullása és az orrporc pusztulása miatt oroszlánszerű lesz, így is hívják: „oroszlánarc”.

A egyértelmű tünetek miatt az emberiség történetében a legelső felismert és azonosított betegség a lepra volt. Már i.e. 1750 körül, Hammurapi törvénykönyve említi, hogy a „leprásokat ki kell rekeszteni a társadalomból”, bár a szót ez irányú tartalmát, melyre a törvénykönyvet vésték, ma erősen vitatják. A betegség értelmezésének problémája elsősorban a betegségek nevének különböző fordításaiban rejlik. A legrégibb csontvázmaradványt, melyből a lepra kórokozóját azonosítani lehetett, Indiában találták, kora az időszámításunk előtti 2000 évre

^b Tuberculoid forma

tehető^c. Ide a szokásos kereskedelmi vagy rabszolgavásári utakon, az arab térségből, illetve Egyiptomból érkezett.

Hammurapi kőbe vésett „törvénykönyve”: az uralkodó ítéleteit tartalmazza ítélkezési mintának. A bevezetőben esik szó a leprának tartható betegségről (Louvre, Párizs tulajdona). (2)

Egyértelműen azonosítható a betegség Mózes könyveiben található utasításokból, melyet a papság számára írt a betegség felismeréséhez és megítéléséhez^d. Elsősorban a betegség diagnosztizálását írja le: „Az Úr ezt mondta Mózesnek és Áronnak: Ha egy embernek a bőrén duzzadás, kiütés vagy fénylő folt keletkezik, bőrleprára lehet gyanakodni”. Vezessék Áronhoz, a főpaphoz, vagy valamelyik fiához, a paphoz. A pap vizsgálja meg a bőr betegségét. Ha a beteg részen a bőr elszíntelenedett, és a beteg bőr alatt üreg képződött, akkor lepra esete forog fenn. A vizsgálat után a pap nyilvánítsa az embert tisztátalannak.” (Leviták könyve, 13.e)

^c Lásd a „Járványok története” című fejezetben.

^d A Mózesi törvényekkel a „Frigyláda titka” című fejezetben foglalkozom. I.e.: 600 körül az Ószövetségben Mózes III. könyve (Leviták könyve) törvényei szabályozzák a lepra diagnosztizálását és a leprabetegekkel szembeni eljárást.

^e 3Mózes13, Károli Gáspár fordítása.

Már a korai kelet-ázsiai, főként a kínai orvosi könyvekben i.e. 400 körül tűnik fel a lepra említése. Két kifejezésük is volt a betegség említésekor: a *dafeng* vagy *efeng*, mely a szél hatásának tudja be a leprás megbetegedést, és a *li* vagy *lai*, mely a bőr kiütéseit jelenti. A késői császárkorban (i.sz. 14. században) az a feltevés, hogy a betegséget a szél terjeszti, lassan eltűnik és a betegség terjedését összefüggésbe hozzák a testi érintkezéssel. Így a terjedés útja már összekeveredik a „kantoni fájdalommassággal”, mely kifejezés a szifiliszt jelentette, és a ragályt a szexuális együttlétnek tulajdonították. A jelenkori Kínában is az egyik nagy egészségügyi probléma a lepra, egy misszionárius becslése szerint 600 lepra-kolónia kb. 240,000 fő leprabeteggel létezik!

Lepratelep a mai Kínában.(Lightbearers org. engedélyével) (3)

Egy i.e. 200 előtti egyiptomi múmián egyértelműen felfedezhetők a leprabetegség miatti csontelváltozások. Úgy tűnik, hogy a betegséget valószínűleg Pompeius katonái hozták be Egyiptomból i.e. 62 körül Európába, mely ezután a kereskedők közvetítésével sajnos, az egész kontinensen elterjedt. Egy nigériai maszk révén a tudósok feltételezik a betegség közép-afrikai jelenlétét is, bár ebben a tekintetben az orvostörténészek véleménye megoszlik.

A Nigériában talált betegség elűzésére szolgáló maszkról, az arc és az orrcsont torzulása miatt, feltételezik, hogy egy leprást ábrázol. (Charles Davis felvétele, National Museum of Health and Medicine, Silver Spring, USA.) (4)

A leprában szenvedők védőszentje Szent Lázár. Ő volt az, aki a Bibliai leírás szerint Jézus halottaiból feltámasztott. Védőszentté való előlépését valószínűleg a szintén Bibliai történetben szereplő leprás Lázárról kapta, mert a két karaktert gyakran összekeverték. *„Vala pedig egy gazdag ember, és öltözik vala bíborba és patyolatba, mindennap dúsan vigadozván: És vala egy Lázár nevű koldus, ki az ő kapuja elé volt vetve, fekélyekkel tele. És kíván vala megelégedni a morzsalékokkal, melyek hullanak vala a gazdagnak asztaláról; de az ebek is eljövén, nyalják vala az ő sebeit. Lőn pedig, hogy meghala a koldus, és vitették az angyaloktól az Ábrahám kebelébe; meghala pedig a gazdag is, és eltemették. És a pokolban felemelé az ő szemeit, kínokban lévén, és látá Ábrahámot távol, és Lázárt annak kebelében. És ő kiáltván, monda: Atyám Ábrahám! könyörülj rajtam, és bocsásd el Lázárt, hogy mártsa az ő ujjának hegyét vízbe, és hűsítse meg az én nyelvemet; mert gyötrettetem e lángban.”* (Lukács 16,19-24, Károli Gáspár fordítása)

Mivel az Újszövetség Jézus legtöbb csodás gyógyítását a leprás emberekkel kapcsolatban írja le, nem csoda, hogy a baj nevezetessé vált a kora középkori társadalmakban, annál is inkább, mert a betegségben szenvedőket könnyen fel lehetett ismerni. Az azonosítást a képzőművészetben a leprás göbökkel tele emberi test szolgáltatta, mintegy kifejezve a „járvány” fogalmát^f.

^f Bővebben a „Csak erős idegzetűeknek” című fejezetben.

Krisztus meggyógyítja a leprást. Mozaik a Monreale-i (Szicília, Olaszország) bazilikában, 12. század. (5)

A leprabetegeket kiűzték a településekről, élelmüket csak koldulással szerezhették meg, de kolomphanggal vagy kereplővel kezükben kellett járniuk, hogy az egészséges emberek messze elkerülhessék őket. Sötét kabátot kapucnival, kesztyűt és furcsa kalapot is kellett hordaniuk azonosításuk végett.

Bélpoklos kereplővel és megkülönböztető öltözetben. Barthélémy l'Anglais könyvének a „Livre des propriétés de choses”-nek egyik illusztrációja, (Franciaország, 15. sz. vége) A kézirat a párizsi Nemzeti Könyvtár tulajdona. (6)

A korai középkorban a leprásokat az emberek, a jog (és az Egyház) gyakorlatilag halottnak tekintette. Nem végrendelkezhettek, nem fogadhattak el örökséget, nem lehettek kezesek. Nyilvánvalóan nem látogathattak közösségi helyeket (pl. kocsmát) és a templom elkerített részébe is csak egy külön ajtón át térhettek be, ha egyáltalán beengedték őket a szentelt térbe.

Lepra ablak (építészeti műszóval hagioszkóp) melyen keresztül a leprások kívülről beláthattak a főoltárra, hogy láthassák az Úrfelmutatást. A színes ablakok csak korunkban lettek beillesztve. (St. Martin templom, Liskeard, Cornwall, Egyesült királyság). (7)

Német- és Franciaországban például valóságos temetést rendeztek a leprás személynek: halotti misét mondtak érte. Néhány helyen egy szimbolikus sírba kellett feküdnie, és annak jeleként, hogy meghalt, földet szórtak lábára, és egy fakeresztet állítottak fel a háza előtt. Ezután ellátták a koldulás eszközeivel és a leprásruházat kellékeivel, majd kizavarták a településről. Álságosan „jó embereknek”⁹ nevezték a szerencsétleneket, mert alkalmat adtak az egészséges embereknek, hogy alamizsnálkodási kötelezettségüknek eleget tegyenek.

⁹ „goute Leute”

Leprások kéregetnek egy városkapu előtt, ahonnan kiutasítják őket. A középső alak alak „lázár-öltözetet” visel, kezében kereplő és alamizsnagyűjtő tálka (miniatura Vinzenz von Beauvais középkori dominikánus szerzetes 1959-ben írt Speculum istoriae című művéből) (8)

A keresztes hadjáratok alatt a Szentföldről behurcolt betegség következtében a 11. század Európájában már rendkívül sok leprabeteg élt. A keresztesek dicsfénye és az ápolásukra megalakult Jeruzsálemi Szent Lázár Lovagrend - melynek első vezetői és tagjai maguk is leprafertőzöttek voltak – enyhített a betegek sorsán. Maga IV. Balduin, Jeruzsálem királya is leprás volt, ennek ellenére több csatát is megnyert a keresztény hadak élén. Érdekességgént megemlítem, hogy a leprát gyermekkorában kapta meg. A trónörökös herceget Vilmos, Türosz érseke oktatta történelemre. Ő fedezte fel 1171 környékén, hogy a fiatal herceg leprában szenved. Balduin néhány barátjával játszadozott a palota kertjében, és „állhatatossági próbát tettek: körmüket egymás karjába mélyesztették, és az ifjú herceg volt az egyetlen, akinek arcizma sem rándult”. Abból, hogy a trónörökös nem érzékeli a fájdalmat, Türoszi Vilmos rájött, hogy tanítványa beteg - írja Stephen Howard a templomosokról írt munkájában. Balduin alakja népszerűnek bizonyult hosszú uralkodása, hadisikerei és sanyarú élete miatt. Tucatnyi könyv és film készült életéről. Legnevesebb volt a Ridley Scott 2005-ben rendezte „Mennyei királyság”, melyben a király, hogy ne fertőzzön meg másokat, fémálarcban jelent meg. Ennek persze semmi történelmi alapja nem volt, de igen megható mozzanat volt a mozi nézők szemében.

A maszk ötlete Charles-Philippe Larivière francia festő a versaillesi kastély Csatai termét díszítő, 1844-ben készült „Montgisardi csata” képén ábrázolt király ábrázolásán alapul. Balduin a kardot is a jobb kezében tartja, mivel a balt már elérte a betegség sorvasztó hatása. (9)

A későbbi századokban, noha elkülönítették a betegeket, a jobb bánásmód érdekében kialakultak a leprosariumok (lepramenhelyek), ahol a közösség gondoskodásának segítségével halálukig ellátták a betegeket. A kontinensen már 19,000 leprosarium volt, egyedül Franciaországban mintegy 2,000. leprabeteg házat tartottak nyilván.

A lepra Magyarországot sem kímélte, már Szent István létesített 1082-ben egy helyet a leprások számára, „puteus leprosorum, azaz a „poklosok kútja” néven. A többi árpádházi király is követte példáját. Egy elmélet szerint a budapesti Margitsziget az Árpád-kor elején leprosariumként is szolgálhatott. Egy korai oklevél említi az „insula leprarum” kifejezést, melyet a késői másoló elírhatott, és ebből lett a sziget neve „insula leporum” azaz a nyulak szigete. Szent Erzsébetet leprások odaadó ápolása miatt avatták szentté^h.

Több történelmi forrás állítja, hogy Nagy Lajos királyunkⁱ leprában szenvedett. Oly mértékben-tudatában volt betegségének, hogy udvartartásának tagjaihoz nem közeledett, állítólag csak egy leprabeteg állt a szolgálatára. Valóban, az egykorú

^h Szent Erzsébet legendájával a „Csak erős idegzetűeknek” című fejezetben foglalkozom.

ⁱ I. vagy Nagy Lajos, (1326-1382) uralkodása alatt érte el a középkori Magyar Királyság egyik fénykorát, növekedett a gazdaság, a kultúra, és Magyarország európai nagyhatalommá lett. Öccse, András meggyilkolása miatt több itáliai hadjáratot vezetett. 1367-ben megalapította a pécsi egyetemet.

ábrázoláson, mintha a lepra jellegzetes tünete, az „oroszlánarc” lenne megfigyelhető. Ellentmond a feltételezésnek az, hogy 1360 körül készült kép után még Nagy Lajosnak 1370-ben Katalin nevű lánya született, és sikeres hadjáratait, híres vadászatait ellentmondanak a betegségnek.

A trónon ülő király homloka sötét bőrén a mély redőzet látszik, az „oroszlánarc” (facias leonina) a lepra egyik tünete. Kezét teljesen elfedi hosszú szárú fehér kesztyűje, a poklosok viselete, melyet kívülről a Krónika egyetlen ábrázolt királya sem viselt. (Képes Krónika, Országos Szécsényi Könyvtár) (10)

A betegség a 15 században átkerül Amerikába is, valószínű, hogy a behurcolt rabszolgák vitték be a kórt. A lepra egyre növekvő gyakoriságát Simon Bolívar^j próbálta megállítani, azáltal, hogy létrehozott egy leprosoriumot Martys szigetén^k. A 17 pavilonból, sok kiszolgáló épületből és két templomból (egy a katolikusoké, egy a protestánsoké) álló komplexumban több mint ezer beteg tartózkodott. Még speciális „lepra pénzük” is volt^l. Venezuelában 1985 óta a megbetegedés lényegesen

^j Simón José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Palacios y Blanco (1783. – 1830.) spanyol arisztokrata szülők gyermeke, a dél-amerikai függetlenségi mozgalom vezetője. Győzelmei nyomán született meg a Venezuelából, Kolumbiából, Panamából és Ecuadorból álló Nagy-Kolumbia, amelynek elnöke és diktátora Bolívar lett. 1824-ben Felső-Peru tiszteletére felvette a Bolívia nevet.

^k Jelenleg Providencia sziget, Venezuela, Zulia tagállam.

^l <http://dermagicexpress.blogspot.com/2017/03/providencia-leprosy-island-providencia.html>. Retr: 2021-02-24

csökkent, a „lazaretto” működését ezért megszüntették. A CDC adatai szerint, ennek ellenére Dél-Amerikában, különösen Brazíliában jelenleg is igen sok leprabeteg található.

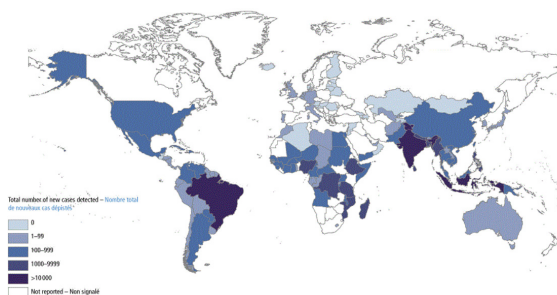
A Martyr szigeti lepraházak az 1890-es években. (Wellcome Collection képanyagából) (11)

Gerhard Armauer Hansen^m norvég tudós 1873-ban írta le a lepra kórokozóját, a *Mycobacterium leprae*-t, melyet a betegek orrváladékában pillantott meg új, tökéletesített mikroszkópján keresztül. Ezzel egy csapásra véget vetett a lepra örökletes, miazma vagy éppen a halevés okozta elméleteknek. Ez utóbbit Jonathan Hutchinson angol bőrgyógyász hirdette, arra alapozva tételét, hogy a tengerparti országokban (Anglia, Franciaország, Norvégia) még a 19. – 20. században is aránytalanul több leprás megbetegedés volt, mint a kontinens belsejében. Elmélete szerint a katolikus egyház előírta böjt alatt húst nem, csak halat volt szabad enni, ezért itt is sok leprás megbetegedést tartottak számon. A materializmus térhódításával – és a böjt abbahagyásával – csökkent a leprások száma. Oroszországban az ortodox egyház még a halevést is megtiltotta – ezért ott, Hutchinson szerint – igen kevés leprás eset fordult elő. Elméletét még jobban alátámasztotta, hogy a norvég Bergen városában volt Európa egyik legnagyobb halfeldolgozó üze­me. Hansen felfedezése csapást mért Hutchinson elméletére, és

^m Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912) norvég orvos, patológus, biológus, a Norvég Tudományos Akadémia tagja. Tragikus módon Hansen 1860-es években szifiliszt kapott, de végül szívbetegségben hunyt el.

bár a derék angol orvos élete végéig hadakozott tekintélye birtokábanⁿ igazáért, Hansen bevezette rendszabályok nyomán a lepra gyakorlatilag eltűnt Norvégiából. A halfeldolgozó üzem megmaradt.

A lepra első, hatásos gyógyszerét csak 1946-ban állították elő. Az első hatásos gyógyszer: a dapson nevű antibiotikumot szinte egy időben fedezte fel a francia Ernest Fourneau és az angol Gladwin Buttle. A lepra kombinált antibiotikus kezeléssel ma már meggyógyítható, ennek ellenére, főleg az afrikai, dél-amerikai és indiai félszigeten lévő területeken még mindig százezrek, főleg gyermekek betegednek meg. De még az Egyesült Államok területén is találnak új leprás fertőzötteket, évente mintegy 250 főt.

Új leprás megbetegedések gyakorisága a világon (CDC jelentés 2019) Ebben az évben 200,000 új megbetegedést regisztráltak a világban. (12)

Igaz, hogy már a kulturáltabb országokban nem közösjtik ki a betegeket a társadalomból, sőt, a stigmatizáció elkerülése végett a WHO és a Nemzetközi Lepra Egyesület javaslatára a betegséget „Hansen-betegségnek” nevezik. A lepra kórokozója, a *Mycobacterium leprae* ugyanis csak nagyon hosszú idejű kontaktus után fertőz: alacsony kontangiozitása miatt közöttük élve gyógyíthatnak a humanitárius segélynyújtók, és bátran foghatnak velük kezét a politikusok, bár Diana hercegnőn kívül ezt nem sokan tették meg.

ⁿ Sir Jonathan Hutchinson (1828 –1913) több jelentős angol orvosi társaság elnöke volt, 9 évvel Hansen felfedezése után az Angol Tudományos Akadémia tagjává választották, élete végén pedig VII. Eduárd lovaggá ütötte. Tévedése ellenére helye van a ragálytörténetben: ő fedezte fel a veleszületett szifilisz jeleit, melyet róla Hutchinson-tríásznak neveztek el.

Diana hercegnő leprakórházat látogatott meg Indonéziában 1989-ben. (foto: Robert Nunn / The Leprosy Mission International szívésségéből (13)

Egy francia újságíró, jogász és konzervatív politikus, Raoul Follereau, egy apáca ötlete nyomán, 1954-ben megalapítja a Leprások világnapját. Levélben kérte Eisenhowert és Hruscsovot, hogy ha csak egy bombázójuk árát adnák a leprabetegek megsegítését célzó alapítványának, a világ összes leprását meg lehetne gyógyítani. Válaszra sem méltatták. 1968-ban arra kérte a világ összes kormányát, hogy egy napi hadikiadásukat fordítsák a leprások megsegítésére. Senki nem adakozott, csak Luxemburg.

A január utolsó vasárnapján tartott Lepra elleni harc világnapjának szimbóluma: a fertőzött kéz és a lila szalag. (Graphics pic képe) (14)

Felhasznált irodalom:

A többi erdélyi városban is egymás után állítottak fel lepraházakat: Marcsik A. Lepráról a különböző források tükrében A test és a lélek orvosai: Grynaeus Tamás

emlékkönyv. 2013, 77-93 old. ISBN 978-963-306-232-6

A hadseregek háborús felvonulási területek miatt voltak kitéve a hordozott járványoknak: Schulteisz E, Tardy L. Short history of epidemics in Hungary, until the Great Cholera epidemic in 1831 *Centaurus*, 1966;11,3, 279-301

Mára (2018) csak 10 lakója maradt, a húsz évvel ezelőtti 39-cel szemben: Comaroni B, Kallai L. Ultimul lazaret Ziua, 2002,3579,március 21

Maga a lepra szó valószínűleg a görög „bőr” szóból, illetve a „pikkelyes ember” szóból származhat: *Lepra*. In: *Herkunftswörterbuch*. Dudenverlag, Mannheim 2007.

A múmiák és edényeken található ábrázolások nem adnak meggyőző bizonyítékot: Browne SG. Some Aspects of the History of Leprosy: The Leprosy of Yesterday *Proc.roy.Soc.Med.* 1975;68,485-493

A lepra mélyebben bevészte nyomát az emberiség történeti tudatába, mint a pestis: Schulteisz E. A magyarországi járványok történetéből https://mek.oszk.hu/05400/05425/pdf/Schulteisz_Jarvanyok.pdf Retr: 2021.02.01

A történeti demográfiai kutatások szerint a pestisjárványok komoly mértékben megzavarták az érintett társadalom népesedési folyamatait: Faragó T(amás): Adatok a pestisjárványok magyarországi történetéhez *Korall* 30 2007;19-60 old.

A leprásokat ki kell rekeszteni a társadalomból: Chase D: ina šitkuki napišti: Starvation (Kwashiorkor-Marasmus) in Atrahasis. *Journal of Cuneiform Studies*, 1987,39,2, 241–246 old.

A sztlélé ez irányú tartalmát, melyre a törvénykönyvet vésték, ma erősen vitatják: Ortner, Donald J. and Aufderheide, Arthur C, eds. *Human Paleopathology; Current Syntheses and Future Options*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1991.

A probléma elsősorban a betegségek nevének különböző fordításaiban rejlik: Andersen JG. Leprosy in Translations of the Bible. *The Bible Translator* 1980;31(2), 207 old.

A lepra kórokozója, a micobacterium leprae, ugyanis a bőr- és idegsejteket roncsolja: Bhat RM, Prakash C. Leprosy: an overview of pathophysiology. *Interdiscip Perspect Infect Dis*. 2012;2012:181089. doi:10.1155/2012/181089

A lepra az arab térségből, illetve Egyiptomból érkezett: Robbins Schug G, Blevins KE, Cox B, Gray K, Mushrif-Tripathy V. Infection, disease, and biosocial processes at the end of the Indus Civilization. *PLoS One*. 2013;8(12):e84814. Published 2013 Dec 17. doi:10.1371/journal.pone.0084814

Már a korai kínai orvosi könyvekben feltűnik a lepra említése: Paul Unschuld. Traditional Chinese Medical Theory and Real Nosological Units: The Case of Hansen's Disease *Medical Anthropology Quarterly* 1985,17(1)5-8 old.

Egy misszionárius becslése szerint 600 leprakolónia kb. 240,000 leprással létezik: <https://lightbearers.org/blog/china-light/>

Egy i.e 200 előtti egyiptomi múmián egyértelműen felfedezhetők a leprabetegség miatti csontelváltozások: Bhat RM, Prakash C. Leprosy: an overview of pathophysiology. *Interdiscip Perspect Infect Dis*. 2012;2012:181089. doi:10.1155/2012/181089

A nigériai maszk tekintetében az orvostörténészek véleménye megoszlik: Browne SG: Some Aspects of the History of Leprosy: The Leprosie of Yesterday *Proc. roy. Soc. Med*. 1975;68:485-493

Álságosan „jó embereknek ” nevezték a szerencsétleneket: Ein Modus ejijciendi seu separandi leprosos a sanis in Diocoesi Treuirensi aus der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts befindet sich in der Hs. 2104—34 des Archives Royaume de Belgique in Brüssel, Blatt 227r-229r, und ist abgedruckt bei Dr. Kyll, Ein Trierer Ritus zur Absonderung der Aussätzigen, in: Vierteljbl. der Trierer GfnF., 1/1960. <https://kulturdb.de/einobjekt.php?id=6437> Retr: 2021.02.02

Stephen Howard a templomosokról írt munkájában: Stephen Howard: A templomosok titka. Kossuth Kk. 1986, Budapest.

A kontinensen már 19,000 leprosarium volt: Virchow R. Zur Gesichte des

Aussatzes und der Spitäler besonders in Deutschland. Zweiter artikel. Virch Arch 1860,18,273-329 old.

Szent István létesített 1082-ben egy helyet a leprások számára: Pálfi, Gy. The first osteoarchaeological evidence of leprosy in Hungary. International Journal of Osteoarchaeology 1991,1. 99–102 old.

A többi árpádházi király is követte példáját: Faraslaki Hints E: A középkori orvostudomány. Eggenberger kk., 1939, 315 old.

A másoló elírhatott, és ebből lett a sziget neve „insula leporum”azaz a nyulak szigete: Trogmayer O(ttó): Múltbalátó-Régészetünk nagy pillanatai Helikon Kk. 2005

Nagy Lajos királyunk leprában szenvedett:

- Pór Antal: Nagy Lajos király halálos betegsége. Századok 1902;36;209–214 old.
- Kükkölli János: Lajos király krónikája. Ford., utószó, jegyz. Kristó Gyula. 2000; Osiris Kk. Budapest

Híres vadászatai ellentmondanak a betegségnek: Józsa László: Paleopathologia: elődeink betegségei 2006, Semmelweis Kiadó, Budapest

Fehér kesztyűje, a poklosok viselete, melyet kívül a krónika egyetlen ábrázolt király sem viselt: Vida Mária: Művészet és orvostudomány a történelmi Magyarországon. Budapest 1994 Magyar Képek kiadó, 46 old.

A venezuelai a „lazaretto”működését megszüntették: Botero-Jaramillo Natalia, Mora-Blanco Jessica, Quesada-Jiménez Nelson Daniel. Historial oral y memoria de los enfermos de Hansen en dos lazaretos de Colombia: trayectorias de vida, conflictos y resistencias. Hist. cienc. saude-Manguinhos [Internet]. 2017;24(4):989-1008 old. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0104-59702017000400989&lng=en. <https://doi.org/10.1590/s0104-59702017000500008>. Rev: 2021.02.02

A derék angol orvos élete végéig hadakozott tekintélye birtokában igazáért: Hutchinson J:On Leprosy and Fish Eating a Statement of Facts and Explanations.

1907, Archibald Constable Ed., London.

A dapson nevű antibiotikumot: Zhu, YI; Stiller, MJ; et al. (2001). "Dapsone and sulfones in dermatology: overview and update". Journal of the American Academy of Dermatology. 2001;45 (3): 420–434 old.

Az Egyesült Államok területén is találunk új leprás fertőzötteket:
<https://www.cdc.gov/leprosy/world-leprosy-day/index.html> Retr: 2021.02.03

A betegséget „Hansen-betegségnek” nevezik: New Stigma Guidelines published on-line by the International Federation of Anti-Leprosy Associations (ILEP) and the Netherlands Leprosy Relief (NLR), in August 2011 https://www.leprosy-ila.org/arquivos/ILEP_guidelines_to_reduce_stigma.pdf Retr: 2021.02.01